

“Ma palun saatke mulle üks erakiri...”

Intersubjektiivsus Jaan Saalvergi kirjades Jakob Hurdale

Katre Kikas

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna teadur

katre.kikas@folklore.ee

Teesid: Artikli keskmes on intersubjektiivsus Jüri kihelkonnast pärineva põllu-mehe ja rahvaluulekoguja Jaan Saalvergi (1874–1932) kirjades Jakob Hurdale. Kirjad on saadetud aastatel 1896–1905, mil Saalverk tegi kaastööd Hurda rahvaluule kogumisaktsioonidele. 19. sajandi lõpu rahvaluule kogumisaktsioonid olid väga eripärane osa toleaeegsest epistolaarsest kultuurist – kirjavahetus laveeris nii privaatse ja avaliku kui ka erialase ja isikliku piiridel, samuti oli tegu mitmes mõttes ebasümmeetrilise kirjavahetusega. Oma kirjades Hurdale puudutab Saalverk mitmeid teemasid, mida kohtame ka teiste rahvaluulekogujate kirjades: kogumistöö olulisus nii isiklikus kui rahvuslikus raamis, kahtlused oma kirjanekute väärtuses ning kohalike ja lähikondsete mõistmatu suhtumine kogumistöösse. Saalvergi kirjad teeb aga eripäraseks see, kuidas ta asetab nad intersubjektiivsesse raami: mitmel pool kirjades palub Saalverk, et Hurt vastaks tema muredele erakirjaga. Need palved seostuvad kahe eri tasandi intersubjektiivsusega: ühelt poolt ärgitavad nad Hurta suhtluses aktiivsemalt osalema, teiselt poolt loodab Saalverk Hurda vastuse abil hajutada oma lähikondsete umbusklikku suhtumist kogumistöösse.

Märksõnad: epistolaarsus, intersubjektiivsus, Jaan Saalverk, Jakob Hurt, rahvaluule kogumine

Kirjade kirjutamine on üks võimalus suhelda eemaloleva inimesega, kirja kaudu temaga justkui hetkeks koos olla. Sellisena on kirjad alati suunatud intersubjektiivse, saatja ja vastuvõtja poolt jagatud ruumi loomisele. Intersubjektiivse ruumi loomiseks kirjades on erinevaid võimalusi. Keeleteadlane Taru Nordlund on märkinud, et kirjad jagunevad narratiivi tasandiks (see, mida kiri edastab) ning suhtluse tasandiks (kõik see, mis tegeleb kirja kirjutamise, lugemisega jms, Nordlund 2013: 126–127) – intersubjektiivsuse loome läbib mõlemat tasandit. Kirja sisu tasandil hõlmab see näiteks viitamist ühistele mälestustele või tuttavatele inimestele, suhtluse tasandil aga vastuvõtjale suunatud otseseid pöördumisi või suhtlejatele ühiste keelendite kasutamist. See, millisena intersubjektiivne ruum realiseerub, oleneb nii suhtluse osapoolte vahelise suhte iseärasusest (mh see, kas nad päriselus ka kohtunud on) kui

ka suhtluse eesmärkidest. Ideaalis on kirjavahetus sümmeetriline – mõlemad osapooled panustavad ühtviisi ning kirjad liiguvad kordamööda. Reaalsuses võivad kirjavahetused olla aga võrdlemisi ebasümmeetrilised – kirjad võivad minna kaduma, üks osapool võib olla passiivsem kui teine, suhtlejad võivad paigutada ühiskondlikus hierarhias erinevatele positsioonidele. Arhiivipõhiste kirjavahetuste puhul lisandub algele ebasümmeetriale veel teinegi kiht – arhiivi jõudnud kirjavahetused on sageli lünklikud (sh pole alati päris täpselt teada, mis just puudu on). Nii algne kui arhiivipõhine ebasümmeetrilisus ei vähenda aga iga kirja potentsiaalset intersubjektiivsust – iga kiri, mis on kellegi adresseeritud, taotleb intersubjektiivset suhet vastuvõtjaga.

Käesoleva artikli keskmes olev juhtum kuulub väga erilisse epistolaarsesse konteksti – see on osa Jakob Hurda 1888. aastal alustatud rahvaluulekogumise aktsioonist (ühte selle kontekstiga seotud juhtumit olen analüüsinud Kikas 2017a; sarnase epistolaarse kontekstiga Soomes tegeleb Mikkola 2013). Kogumisaktsioonide eesmärgiks oli süstemaatiline kogumistöö kõigis kihelkondades kohalike inimeste abil – eesmärgi täitmiseks vajalike inimeste leidmiseks avaldas Hurt erinevates ajalehtedes üleskutseid ja aruandeid. Enamasti jäi korraldaja ja kaastöölise suhtlus epistolaarsele tasandile, reaalsuses kohtuti vaid erandjuhtumitel. Rääkides rahvaluule kogumise aktsioonidest kui epistolaarsest sündmusest, on vaja eristada kahte eri tasandit. Avaramal tasandil võime käsitleda kogumisaktsioone kui tervikut epistolaarse sündmusena – aktsioonidest osavõtt eeldas seda, et osaline oskas ise (või kellegi abil) postisüsteemi kasutada. Kitsamal tasandil saame aga keskenduda nendele ühikutele, mis liigituvad kirjade žanri alla. Kiri ei olnud midagi, mida osalised pidid saadetistele lisama, see oli üks žanr paljude teiste hulgast, mida kogujad võisid kogumistöö raames kasutada; mõned kogujad lisasid kirja igale saadetisele, mõned aeg-ajalt, mõni ei kirjutanud ühtegi kirja.

Põhjused, miks kogujad kirju kirjutavad, on erinevad – on võrdlemisi pragmaatilisi palveid, et Hurt aitaks leida töövõimalusi Peterburis, on tänukirju Hurda saadetud foto või raamatu eest, õnnitlusi sünnipäeva või uue aasta puhul, järelepärimisi, kas eelmine saadetus on jõudnud kohale. Kõige sagedasemad on aga nn saadetiste kaaskirjad, viimased võisid hõlmata ka eelmainitud teemasid, kuid üldjuhul tegelesid otsesemalt kogumistööga seonduvaga. Rahvaluule kogujate kirjad on osa tolleaegsest epistolaarsest kultuurist, ning kogujad toetuvad kirju kirjutades oma üldisemale epistolaarsele kirjaoskusele (Whyman 2009: 9), kuid selles kontekstis kirjade kirjutamisel oli ka mitmeid erijooni.

Rahvaluule kogumise aktsioonide raames toimuvat kirjavahetust iseloomustab enamasti ebasümmeetrilisus. Viimast adume nii eri suundades kulgevate saadetiste hulgast – Hurt saadab alati vähem kirju kui kogujad – kui ka Hurda ja kogujate vahelise suhte hierarhilisusest – ehkki Hurt kasutab kogujate poole

pöördumisel pigem egalitaarsust rõhutavaid vormeleid, on kirjadest näha, et kogujad tajuvad väga teravalt oma sotsiaalselt madalamat positsiooni (vt Kikas 2017a: 274–276). Kirjade hulgast tulenev ebasümmeetrilisus tasandub mõnevõrra, kui asetada kirjad suhtesse Hurda aruannetega – nii mõnigi kirjas esitatud küsimus saab vastuse just avalikus aruandes; samas rõhutab see privaatse ja avaliku kooseksisteerimine veelgi suhtluse hierarhilisust – ühe osapoole ligipääs avalikule ruumile on parem kui teistel ning esimene (ehk siis Hurt) võib soovi korral asetada avalikusse ka mõningaid teise osapoole lausungeid. Seega laveerib rahvaluulekogumise raames toimuv kirjajutamine erinevatel piiridel, see on ühtaegu nii privaatne kui avalik, nii eraviisiline kui ka erialane. Hurt vastab pigem avalikes aruannetes, kuid põimib sinna kogujate poolt talle isiklikult saadetud kirju. Kogujad adresseerivad kirjad Hurdale, kuid võivad sinna põimida laiemale avalikkusele suunatud sõnumeid. Suhtluse eesmärk on kogumistöö käiguhoidmine, kuid kogujate kirjad on sageli täidetud väga isiklike murede ja nõuküsimistega.

Kuivõrd selles kontekstis kirjade saatjad ja vastuvõtjad enamasti üksteist varasemalt ei tundnud ega kohtunud ka aktsiooni jooksul, toetub nende kirjade intersubjektiivsus eelkõige keeleliste vahenditele – kogujad põimivad oma kirjadesse metafoore, mida olid kohanud Hurda aruannetes või muudes rahvaluule kogumist propageerivates avalikes tekstides, rõhutades nõnda, et jagavad Hurda nägemust sellest, kuidas rahvaluulest ja selle kogumisest kõnelema peaks. Kuna sageli olid samad metafoorid kasutusel ka muude kaasaegsete kultuurinähtuste kirjeldamiseks, kinnitas nende põimimine oma kirjadesse ka koguja üldist teadlikkust kaasaegsest kultuurist (Kikas 2013; Valk 2004). Johtuvalt kogumistöö raames toimuva kirjavahetuse paiknemisest avaliku ja privaatse piiril, hõlmab kirjavahetuse intersubjektiivne ruum sageli lisaks konkreetsele kogujale ja Hurdale ka teisi kogumisaktsioonides osalejaid, s.o kirjade kirjutajad ei suhesta end ainuüksi Hurda, vaid ka teiste kogumisaktsioonis osalejatega. Viimane oli nende jaoks oluline, kuivõrd kohalikus kontekstis, kus arusaam kogumistöö olulisusest jäi sageli mõistmata, tundsid kogujad end üksikuna. Hurdale adresseeritud kiri oli üks võimalus asetada kogumistöö intersubjektiivsesse raami, anda sellele kogukondlik mõõde. Siinjuures on oluline, et kiri ei olnud ainus žanriline võimalus selle raami loomiseks – on kogujaid, kes lisavad kogutule anonüümsele tuleviku lugejale adresseeritud sissejuhatusi või neid, kes kirjutavad oma kihelkonnakaaslastele üleskutseid (nn äratusõnu, Kikas 2020a). Siinse artikli peategelane – Jaan Saalverk – kuulus nende hulka, kes toetusid justnimelt kirjadele.

Jaan Saalverk (1874–1932)

Saalverk sündis Jüri kihelkonnas, Kurna vallas, Mõisakülas Ihuvere talus, lapsena vahetas ta mitmel korral elukohta, kui ta oli 12aastane päris tema ema venna surma järel Kurna vallas Sepamäe talu ning 1901. aastal sai Saalvergist selle talu peremees. Saalverk on lõpetanud Kurna külakooli ning käinud aasta Aruküla apostlik-õigeusu kihelkonnakoolis. Ta oli kohalikus elus aktiivne – oli vallavolikogu liige (alates 1898), pidas mitmeid kirikuga seotud ameteid, 1905. aastal käis oma valla esindajana Tartus üle-eestilisel esindajate kongressil ning osales mitmete kohalike seltside asutamises ja juhatustes (nt Kurna tulekindlustuse selts, Kurna hariduse selts jpm). Ta oli huvitatud ka kohaliku pärandi viimisest rahvuslikule tasandile: ta kogus nii sõnalist kui ainelist vanavara ning tegi koostööd Jakob Hurda (rahvaluule), Matthias Johann Eiseni (rahvaluule), Jaan Jungi (kohanimed ning kohapärimus), Rudolf Winkleri (aineline vanavara), Friedrich Kase (rahvapärane mesindus), Johannes Kooli (loomade ravimine) jt erinevate alade uurijatega (vt nt Põldmäe 1944). Saalverk oli regulaarne ajalehelugeja ning erinevatel eluetappidel tegi ka kaastööd mitmele ajalehele. Elu hilisemas etapis vaevasid teda vaimse ebastabiilsuse hood, ning oma elu lõpetas ta enesetapuga 1932. aastal (kõige põhjalikuma ülevaate Saalvergi elust leiame tema tütre kirjutatud eluloost, EKM ERA, RKM I 17).

Foto 1. Jaan Saalverk oma teise naise Annaga (snd Hinno). Pildistas J. Hallikas. ERA, Foto 9104.

Seda, et omas ajas ulatus tema mõju ja tundus lähikonnast kaugemale, näitab ehk kõige selgemalt tõsiasi, et tema elulugu on hõlmatud 1932. aastal ilmunud leksikoni “Eesti avalikud tegelased: eluloolisi andmeid” (Kleis 1932: 288) ning 1939. aastal püstitati talle mälestusmärk (EKM EKLA, f 193, m 139:12, l 3/3-3/4 on näha mälestussamba avamiseks tehtud laululehte). Siinse artikli fookus jääb aga aega, mil tema avalikum elu oli alles ees. Tagantjärele on põnev lugeda, et 1896. aastal Hurdale saadetud kirjas märgib ta, et on proovinud küll kätt ka kirjanikuna, kuid senini pole üksi tekst avaldamist leidnud ning tõstab rahvaluulekogumist esile kui just temale sobivat kirjutamistegevust (EKM ERA, H II 29, 47). 1923. aastal leksikoni jaoks kirjutatud eluloos loeb ta aga võrdse uhkusega üles nii oma vanavara korjandused (EKM EKLA, f 193, m 40:23, l 1/2-1/2p) kui ka trükis avaldatud kirjatükid (*ibid.*, l 1/2p-1/3p). Seega on ta üks neist rahvaluulekogujatest, kelle jaoks kogumisaktsioonid olid esimeseks võimaluseks katsetada avalikku kirjutamist (Kikas 2017a: 280).

Foto 2. Jaan Saalvergi mälestusmärk Jüri kalmistul, avati tema 60. sünniaastapäeval. ERA, Foto 1271.

Rahvaluulet kogus Saalverk aastatel 1896–1921, kokku 1645 lehekülge (Hurda ja Eiseni kogu materjalid, Põldmäe 1944). Saalverk kirjutab, et aktioonidest teadlikuks sai ta juba aastal 1888, kui sattus lugema ajalehte *Virulane*, kuid ta pidas end tol hetkel liiga nooreks (ta oli sel hetkel 14aastane); vahepealsetel aastatel luges ta *Ristirahva Pühapäevalehte*, mis kogumistööd aga ei kajastanud. 1896. aastal juhtus ta aga ajakirjandusest jälle kogumistöö kohta lugema (ta viitab nii *Isamaa Kalendrile*, kus kirjutas Eisen, kui ka *Hurda aruannetele*), ning otsustas ka ise koguma hakata (EKM, ERA H IV 7, 43). Jakob Hurdale läkitas ta aastatel 1896–1905 19 saadetist, neist enamus (12) aastatel 1896–1898 – ehk siis tema nn talusulase ajajärgul, perekondlike ja ühiskondlike kohustuste kasvades kahanes kogumise jaoks kasutatav aeg (1898 ta abiellus ning valiti esmakordselt vallavolikokku, 1901 sai taluperemeheks).

Saalvergi ja Hurda kirjavahetuse jälgimiseks on meil kasutada kahte liiki allikaid: säilinud kirjad, ning Saalvergi märkmik, kuhu ta on 1890. aastatel teinud nimekirju erinevatel olulistel teemadel (ilmad, väärtpaberite kursid, läbiviidud matused jms). Antud juhul on olulised nimekirjad pealkirjadega: “Vana vara korjamise ja saatmise kulud Dr. Hurtile” ja “Dr. Hurti saadetused ja kingitused minule”, mis sisaldavad viiteid ka sellistele saadetistele, mis füüsiliselt pole tänapäevasele uurijale kättesaadavad. Kokku on Saalverk saatnud Hurdale kaheksa kirja: viis saadetiste kaaskirja, kaks saadetiste vahele jäävat postkaarti ning kiri, millele oli lisatud foto.¹ Kaheksast kirjast neli on kirjutatud koostöö esimesel aastal. Hurt saatis Saalvergile vähemalt kolm kirja ja ühe postkaardi² ning Saalvergi 18 saadetist kajastuvad üheksas aruandevastuses (Hurt 1896a, 1896b, 1897, 1900, 1901a, 1901b, 1903, 1904, 1905). 1896. aasta juunis kohtusid Hurt ja Saalverk põgusalt laulupeol, kus Saalverk andis ühe oma saadetise isiklikult üle. Saalvergi koostöö Hurdaga jäi Hurda kogumisaktiooni teise etappi, aega, mil kogumisaktiivsus oli väiksem ning aruanded olid napisõnalised ning ilmusid harva (1888. ja 1889. aastal ilmusid aruanded tihemini kui kord kuus, ent nt Saalvergi kogumisajal ilmus neid keskmiselt kahe kuu tagant, aastatel 1898–1899 ei ilmunud aga ühtegi aruannet).

Järgnevalt vaatlen Saalvergi kirju kahest vaatenurgast: esiteks sisutasand, s.o millest ta Hurdale kirjutab, teiseks aga võtted, mille abil ta kirju intersubjektiivseks muudab, viimasega koos analüüsin ka Hurda-poolset panust suhtlusesse.

Millest Saalvergi kirjad kõnelevad?

Saalvergi kirjadest võib välja tuua kolm põhiteemat: kogumistöö tähtsus, eneses kui kogujas kahtlemine ning kohalike inimeste suhtumine kogutavasse. Kõiki neid kohtame ühel või teisel kujul ka paljude teiste kogujate kirjadest (vt nt Kikas 2017a: 277–283).

Üheks erinevaid kirju läbivaks teemaks on rahvaluule kogumise tähtsus – viimast käsitleb ta nii üldisemas (rahvuslikus) kui ka isiklikus plaanis. Nii alustab ta oma esimest kirja pika selgitusega sellest, kust ta kuulis kogumistööst ning tundest, et tema kodukandist polegi varasemalt palju saadatud. Viimast põhjendab ta asjaoluga, et noored veedavad oma aja pigem kõrtsis kui isamaalistele tegevusele pühendades: “Siinsed noored inimesed ei hooli niisugustest isamaalistest asjadest pea aegu mitte midagi, õpetlikusi jutu ja ka vaimulikusi raamatuid palju ei osteta, ajalehta suuremat ei loeta. Terve Kurna valla peale tuleb vist 9 või 10 ajalehta.”³ (EKM ERA, H IV 7, 44, kohaliku ajalehelugemise kohta kirjutab ta ka EKM ERA, H II 65, 718).

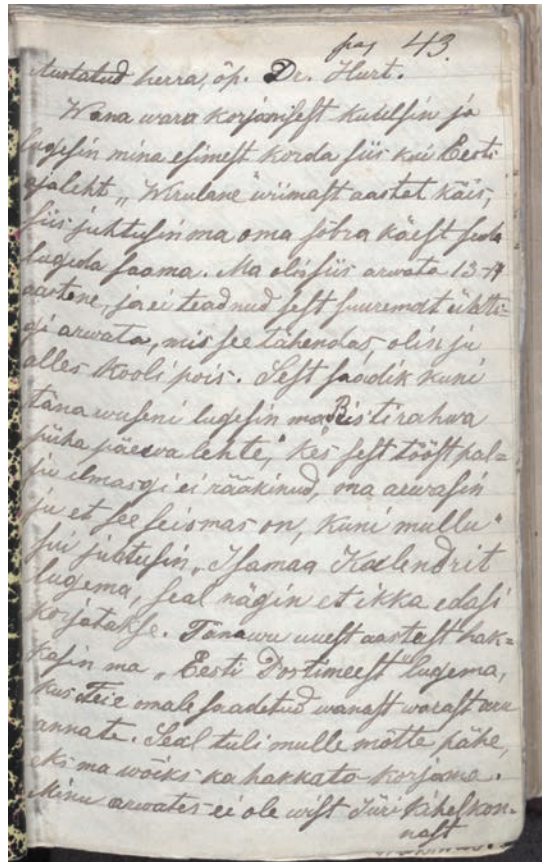

Foto 3. Jaan Saalvergi esimese saadetise kaaskiri, kirjutatud 7. märtsil 1896, Hurdani jõudnud 9. märtsil 1896. EKM ERA, H IV 7, 43.

Lisaks sellele, et kogumine kuulub 'isamaaliste asjade' hulka, rõhutab ta ka selle tegevuse olulisust tema enda jaoks. Seda tehes kasutab ta mitmel puhul sõna 'lõbu', esmakordselt näiteks viienda saadetise kaaskirjas: "Tuleval küünla kuul saab aasta täis mul vana vara korjates. See töö on mulle üsna armsaks ja lõbusaks läinud." (EKM, ERA H III 29, 45). Pikemalt peatub ta lõbu teemal aga 1898. aastal kirjutatud tekstis "Mõnda minu vana vara korjamisest, korjamise plaanist, korjamise vaevast ja lõbust; mis rahvas sellest arvab ja muud" (EKM, ERA H II 65, 717/32). Seal asetab ta oma lõbu kõrvuti sellega, mis teistele temavanustele rõõmu teeb:

Tuleb laupäeva õhtu siis on noortel meestel suuremal jäul see mood, summas Kiili kõrtsi minna, seal nad siis istuvad viina ehk õlle klaasi juures, suitsetavad, ajavad juttu tüdrukutest, vaidlevad ja – kui süda täis saab ehk vana viha mõne vastu on siis kisuvad ja peksavad üksteise silmad veriseks. [---] Minul aga ei taha seukene elu meele järele olla [---] Lõbuks ma ka kõrtsis käimist ei arva. Vanavara korjamine on mul palju parem lõbu. (EKM, ERA H II 65, 719/20)

Nii võime näha, et tema jaoks on kogumistöö selgelt isamaaline tegevus ning seotud muude uueaegsete kirjalike tegevustega: lisaks ajalehtede lugemisele toob ta välja ka rahvaluuleväljaandeid, millega on tutvunud (et vältida juba trükitu kirjapanemist) ning rõhutab üldisemalt, et on õnnelik, et kogumistöö kaudu on leidnud kirjutamisviisi, mille puhul tema isiklik lõbu seostub ka üldisema kasuga (EKM ERA, H III 29, 47).

Teine kirju läbiv teema on eelmisega mõneti vastuoluline: ta muretseb pidevalt oma kaastöö võimalike puuduste pärast. Ta kardab, et sama materjal on juba teiste poolt kirja pandud või trükitud avaldatud, et tema käekiri pole loetav või on ta üldse valesid asju kirja pannud. Nii kirjutab ta oma teise saadetise kaaskirjas:

Vana vara korjamisega on minu meelest see imelik lugu, et võivad enamiste igas maakondas ja kihelkondas ühed ja need samad jutud, laulud ja muud vana vara olla ja teised on ammugi need juba Teile saatnud kes mitu aastat on korjanud ja minu vaev on nüüd asjata. Ka on juba palju Eesti vana vara trükitud, seepärast kardan ma ka et minu korjanduste seas palju neid on, mis enne trükitud, sest ei ole ju ka ühtigi kasu. (EKM, ERA H IV 9, 183)

Kahtlused kogutu kvaliteedi pärast muutuvad kohati ka kahtluseks oma isiku väärtuse pärast – nagu paljud teisedki kasina haridusega kogujad kasutab temagi endast kirjutades enesemadalduslikku diskursust (Kikas 2017b: 592–595; Kuismin 2013: 204). Nii kirjutab ta viienda saadetise kaaskirjas:

*Ma tänan teid südamest, et ka mulle olete väga lahkeste luba annud, seda tööd teaduse ja isamaa kasuks teha, ma arvan et suur jägu vana vara korjajaid on kõik koolmeistrid, kirjutajad, üliõpilased, ja muud kõrge-
mas koolides käinud ja targad mehed, aga mina vaeneke pole muud kui külakooli haridusega talusulane, ja ma tohin ka Teile teiste targemate hulgas oma vana vara pakid saata, Teie neid vastuvõtmata ei jäta, vaid tänate mind veel pealegi südamest! (EKM ERA, H III 29, 45)*

Kolmandaks kirjeldab ta aga enda sugulaste ja lähikondsete suhtumist tema tegevusse. Ehkki mõned tuttavad suhtuvad tema tegevusse positiivselt või isegi on aidanud teda materjali kogumisel (EKM ERA, H IV 7, 45), siis enamus väljatoodud kokkupuudetest on pigem negatiivsed: kogumistöö eraldab teda väga selgelt kohalikust kogukonnast. Nii avaldatakse küla peal arvamust, et ta on ajalehelugemisest lolliks läinud (EKM ERA, H IV 7, 45) või et tema ringihulkumise tegelikuks põhjuseks on tulevase abikaasa otsimine (EKM ERA, H II 65, 729/31). Kui nendesse väidetes suhtub ta pigem muigega, siis on kaks, mis teda natuke muretsema panevad.

Nii soovitavad kogumistööst natuke enam teadlikud inimesed tal hoopis teha koostööd Eiseniga, kes saadab kogujatele tasuks raamatuid (EKM ERA, H III 29, 48). Saalverk märgib viienda saadetise kaaskirjas, et Hurdale kogumise kasuks otsustama julgustas teda Eesti Postimehe toimetaja, kuid muude inimeste suhtumine on teda selles otsuses kahtlema pannud (EKM ERA, H III 29, 48). Nii küsib ta muuhulgas: miks ei anna Hurt kogutavat samal moel välja kui Eisen; ning kuidas vastata neile, kes soovivad koguda Eisenile, kuna viimane annab vastutasuks raamatuid. Saalverk viitab, justkui pärineksid need küsimused teistelt inimestelt, samas võib olla, et tegu on ka tema sisediaalooi tulemustega – kogus ta ju varjunime (J. Kurgan) all rahvaluulet ka Eisenile (oma märkmikus on ta registreerinud 14 Eisenilt tasuks saadud raamatut (EKM EKLA Reg 2015/4).

Veelgi enam segadust tekitab temas aga see, kui tema lähikondsed viitavad kogumistööle kui jumalale mitte meelepärasele tegevusele, näiteks kirjutab ta oma viienda saadetise kaaskirjas:

Vanemad ja vagad inimesed arvavad jälle vana vara korjamist väga suureks patu tööks, millel muud eesmärki ega otstarbet pole kui rahvale heaste nõnda nimetud "lora jutu raamatuid" muretseda mis neid kirikust, piiblist, usust ja Kristusest peaksid lahutama. Mõned nimetavad Teid ja kõiki vana vara korjajaid ka mina nende hulgas, kõige truuvimateks kurati teendriteks. Minu ema ütleb mulle alati: "saadan ei saa sind teiste noorematega seltsis kõrtsi ega sinna tänna vedada, aga näe kudas ta jälle sind oma võrkus kinni veab, sa istud kodu ehk kolad mööda küla vana tühja jutu ja laululorasi kirjutada, ika pead teda orjama." (EKM, ERA H III 29, 48/9)

Saalverk tunnistab Hurdale, et ta ei tea, kuidas neid ema väiteid ümber lükata:

Mis ma mõistan talle [oma emale – minu täiendus K.K.] vastata? tal nagu näitab õigust ikka ka olema, tõsi see on et ma oma südamega sagedaste alati selle juures olen, rõõmu ja head meelt teeb see mulle ka kül et minu nimi ka ajalehtedes saab ära trükitud, aga võib olla et see on auahnus. Mõni kord ma pean aru et jätaks selle hoopis maha kui see mu hingele kahjuks oleks, aga mõtlen jälle et suured targad ja vagad mehed kiriku õpetajad ja muud teevad seda, ja ma arvan seda, auustatud Herra, et kui Teie seda teaksite patu olema, Teie ilmasgi poleks seda nõu võtnud, ega üles kutset ajalehtedesse saatnud, sest kui need 860 või rohkem korjajat just selle pärast peaksid põrgusse minema et nad Teie palve peale teaduse kasuks, aga oma hingele kahjuks on hakanud vana vara korjama, siis oleks ka Teil kohtupäeval Jumalale raske aru teha, parem võiks siis teadus ja uurimine kus seda ja teist jääda. (EKM, EKLA H III 29, 49)

Siin esitatud kolm teemat ei erine mitte üksnes sisuliselt, vaid ka selle poolest, kuidas Saalverk end kui kirjutajat positsioneerib, kui enesekindlalt ennast oma tegevuse juures tunneb. Kirjutades kogumistöö tähtsusest üldiselt on ta endas üsna kindel ning näeb selget erinevust kogumistöö kui modernse ning kõrtsiskäimise kui eelmodernse vaba aja veetmisviisi vahel. Siiski on tal mõningad kahtlused seoses sellega, kas temasugune vähese haridusega inimene on õige kogumistööd läbi viima, sellest ka ohtrad küsimused ja enesemadaldused. Samas laguneb tema enesekindlus kogumistöö olulisuse osas, põrgates kohalike süüdistustele seoses kogumistöö potentsiaalse kahjuga tema hingele. On vägagi põnev, et ka tema ema kõrvutab oma argumentatsioonis kogumistöö kõrtsiskäimisega, kuid pöörab varasema vastanduse pea peale, rõhutades, et kogumistöö võib olla veelgi kahjulikum (või vähemalt sama kahjulik) kui kõrtsiskäimine. Ehk siis: Saalverk soovis osaleda kaasaegses maailmas, ent tema suhe sellega oli väga habras.

Jaan Saalverk ja Jakob Hurt: intersubjektiivse ruumi loomine

Nagu eelnevas märkisin, on rahvaluulekogujate kirjades kõige tavapärasemaks intersubjektiivsuse loomise vahendiks metafoorika, mida kogujad on kohanud Hurda aruannetes jm rahvaluule kogumist propageerivates avalikes tekstides. Saalverk seda võtet ei kasuta – tema tekstides on küll viiteid kogumisele kui isamaalisele tööle, ning paaril korral nimetab ta Hurta vanavara aidameheks, kuid üldiselt kirjutab ta üsnagi kujundivabas keeles. Võimalik, et see valik rõhutab kirjade isiklikkust – tema eesmärk on luua intersubjektiivsus, mis hõlmab teda ja Hurta, mitte kogujate kogukonda üldisemalt. Kogukondlikku intersubjektiivsusse raami asetub eelkõige kirjutis, mis annab ülevaate tema kogumistegevusest (EKM ERA, H II 65, 717/32), see tekst sisaldab ka mõnevõrra enam metafoorikat. Saalvergi kirjade põhiliseks intersubjektiivsuse tekitajaks on otsesed pöördumised Hurda poole – ta ei lepi võimalusega kirjeldada Hurdale oma kogemusi, vaid loodab ilmtingimata Hurdalt ka vastust saada. Otsesed pöördumised Hurda poole on seotud kahe teemaga: nende ainsa silmast-silma kohtumisega 1896. aasta laulupeol ning kirja ootusega.

Mõlemad teemad on näha juba kõige esimese saadetise kaaskirjas (7. märts 1896). Selles kirjas kirjutab ta kohalike mõistmatusest oma tegevuse suhtes ning palub, et Hurt annaks talle kirja teel nõu: “Ma palun, Saatke mulle üks era kiri, nõnda, et ma Lihavõteks kätte saan, rääkige mulle seal oma korjanduse otstarbest, ja mis Teie minu saadetusest peate” (EKM ERA, H IV 7, 46). Samas kirjas viitab ta ka võimalusele suvel kohtuda: “kas Teie suvel Tallinna laulu pidule tulete, kui saan korjata, siis annaksin kohe Teie kätte” (EKM ERA, H IV 7, 46).

Mõlemad teemad on esil ka teise korjanduse kaaskirjas, kiri on dateerimata, kuid tõenäoliselt kirjutatud juunis 1896.⁴ Selleks ajaks näib Saalverk olevat teadlik, et Hurt on laulupeole tulemas, sest kirjutab lihtsalt: “Ma tahaksin oma korjandust Tallinna laulupidu ajal Teie kätte anda, aga ei tea kas saan Teiega kokku.” (EKM, ERA H IV 9, 186). Samas kirjas kirjutab ta pikemalt kahtlustest oma kogumistöö kvaliteedi osas ning palub Hurdal julgesti märku anda, kui midagi on valesti, ilmselt teemadest tulenevalt palub ta seekord avalikku tagasisidet:

siis ma palun aruandes seda selgesti välja ütelda, siis ma jätaksin selle korjamise maha. Teie esimesest aruandest küll seda ei paista, see pärast arvan ma, et saab ometigi vist muist Teie materjali hulka kõlbama. (EKM ERA H VI 9, 184)

Saalvergi järgmine kiri on lisatud tema viiendale saadetisele (8. detsember 1896), ka selles on juttu nii laulupeost kui ka soovist kirja teel nõu saada, kuid natuke erinevate nurkade alt. Nimelt on kiri kirjutatud pool aastat pärast suvist laulupidu, seega pole kirjas juttu enam tulevikku suunatud ootusest, vaid esil on juba toimunu meenutamine: Saalverk ja Hurt on laulupeo teisel päeval tõesti kohtunud ning Saalvergil õnnestus selle kohtumise ajal üle anda oma teine korjandus (ehk siis seesama korjandus, millele lisatud kirjas ta avaldas lootust Hurta laulupeol kohata). Saalverk meenutab tunnustavalt Hurda kõnet teise päeva hommikul, ning märgib, et kohalolnute reaktsioon Hurda kõnele on tema jaoks tõend, et rahvas üldiselt on kogumistöö olulisusest aru saanud (see on ühtlasi üks väga vähestest kohtadest, kus ta viitab Hurdale kui vanavara aidamehele):

Rahvas on ka oma vana vara aidamehe töö suurusest ja raskusest ja kasust ja meelest ja tahtmisest miska Teie seda tööd teete, aru saanud, armastab ja auustab Teid südamest. Oh mul seisab elu aja meeles kuidas meie Eesti rahvas Teid viimasel Tallinna laulu pidu teisel päeval Hurraa hüüete ja kätte plaksutamisega vastu võtis ja teretas kui kõne tooli läksite ja ka kõne lõpul, kus ka lauljad "ta elagu" laulsid. Tõeste jah, kõik oli nii armas, ilus ilm, Eesti pidu, Eesti lauljad ja mängijad, lauljuhatajad, rõõmsad laulud, Keisri arm ja Teie väga õpetlik kõne, see kõik liigutas ja ülendas mindgi et kõigest südamest käsi plaksutasin ja Hurraa hüüdsin Teile ja ka lauljuhatajatele. Tänan Teid ka selle lahkuse eest et mu käest vana vara paki laulu pidu ajal vastu võtsite. (EKM, ERA H III 29, 46)

Kuid seesama viienda saadetise kaaskiri, kus ta viitab õhinaga laulupeole, on ühtlasi ka see, kuhu ta on koondanud oma kõige emotsionaalsemad ning kogumistöö osas kõhklevamad küsimused: juttu on nii suhtumisest Eiseni tegevusse kui ka kogumistöö ja moraali suhtest. Nende teemade lahtikirjutamisele järgneb ka kõige tungivam vastuse palve:

See pärast auustatud herra, ma palun väga, et teie vaevaks võtaksite mulle natuke seletust anda selle asja kohta, ma tean küll, et Teil on liig palju tüli ja tööd muidugi ja aega vähe, aga nüüd tulevad varsti pitkad Jõulu pühad ehk leiaksite siis paari silma pilku aega mulle paar rida kirjutada, endi uurimise töö kasu ja otstarbet mulle seletades, et ma inimestele nende küsimiste peale ka võisin vastust anda, nende mitme suguste eksiarvamuste vastu. (EKM, ERA H III 29, 50/1)

Ehk siis: kui soov kohtuda saab selles kirjas positiivse lahenduse, siis soov saada Hurdalt kirja muutub järjest intensiivsemaks.

Kuidas Hurt neile abi ja tagasiside palvetele reageeris? Nagu märkisin, andis ta Saalvergile tagasisidet nii aruannetes kui ka kirjades. Samas muutusid 1896. aastast Hurda aruanded harvemaks ja napimaks, üheksast Saalvergi saadetut lahkavast aruandest kuues Hurt vaid loeb üles laekunud materjali; natuke huvitavamad on kolm esimest. 120. aruandes (tagasiside esimesele korjandusele) julgustab ta Saalverki jätkama “Palju tänu. Ehk saame veel tutvumaks.” (Hurt 1896a); 124. aruandes (tagasiside kolmandale korjandusele) tõstab esile Saalvergi kirjapanekutes olnud Kaval-Antsu liignime “Uurispiil” kui teadusele äärmiselt olulist detaili (1896b) ning 125. aruandes (tagasiside neljandale, viiendale ja kuuendale saadetisele) lubab saata Saalvergile kirja: “Teie küsimuste ja mõtete avalduse pääle saame kirjaga vastama, nii pea kui mahti saame” (Hurt 1897).

Viimane on ilmselt vastuseks viienda saadetise kaaskirjas olevale intensiivsele kirjalpalvele. Siinjuures on aga oluline tähele panna selle lubaduse välja ütlemise aega: Hurda 125. aruanne on kirjutatud 13. juulil 1897, ehk siis pool aastat pärast Saalvergi kirja. See ajaline nihe on selgitatav asjaoluga, et 125. aruanne ilmub peaaegu aasta pärast 124. aruannet (25. september 1896, Hurt 1896b), Hurt vabandab selle aruande sissejuhatuses, et tal pole olnud mahti vahepeal saabunust ülevaadet teha – seega ta ilmselt lugeski Saalvergi kirja pooleaastase viitega. Ent hetke lubatud kirja kirjutamiseks Hurt siiski ei leia, ning enam kui pool aastat hiljem (21. jaanuar 1898) saadetud postkaardis tuletab Saalverk seda lubadust Hurdale meelde: “Omas viimases aruandes lubasite ka mulle kirja saata. Palun tungivalt nüüd teid mulle kirjutada...” (EKM EKLA f 43, m 20: 22, l 1/1). Kuu aega pärast seda postkaarti (3. veebruaril 1898) saadabki Hurt Saalvergile kirja (kirja ennast säilinud pole, selle saabumise kohta on märge Saalvergi märkmikus EKM EKLA, Reg 2015/4). Nii võib ühelt poolt tõdeda, et Saalverk ilmselt sai oma küsimustele vastuse, kuid pea kaks aastat pärast nende püstitamist.

Sama aasta teises pooles saadab Hurt Saalvergile veel kaks kirja – üks neist jõuab Saalvergini 27. novembril 1898, teine 23. detsembril 1898. Kuivõrd pole säilinud ühtegi vahepealset Saalvergi saadetud kirja, on raske oletada, millest neis kirjades juttu võib olla. Need võivad kommenteerida mõnd saadetist, mille avalik tagasiside on olnud napp, näiteks küsib Hurt mõnikord lisaandmeid kogutu juurde. Aga üheks vihjeks sellele, millest neis kirjades muuhulgas juttu võis olla, on see, et kahe kirja vahepeal 8. detsembril 1898. aastal (12. saadetise koosseisus) saadab Saalverk teele pikema kirjutise oma kogumistegevusest “Mõnda minu vana vara korjamisest, korjamise plaanist, korjamise vaevast ja lõbust; mis rahvas sellest arvab ja muud” (EKM ERA, H II 65, 717/32).

Hurt küsis juba üsna aktsiooni alguses kogujatelt infot nende tausta kohta (Kikas 2017b), kuid kogumistöö teises etapis hakkas ta pigem paluma, et nad kirjeldaksid oma kogumistegevust. Kõige hilisem avalik küsimus sel teemal oli 1895. aasta lõpus (Hurt 1895a), kuid Saalverk hakkas Hurda aruanded regulaarselt jälgima 1896. aasta alguses, seega polnud ta tõenäoliselt neid näinud; 1896. aasta kolmes esimeses aruandes tänas Hurt konkreetseid kogujaid sellise materjali eest (vt nt tänu I. Tedderile, Hurt 1895b). Saalverk võis neid tänamisi näinud olla, kuid tema enda kogumisloo kirjapanemise ajaks oli ka viimasest sellisest tänust möödunud üle aasta. Seega näib tõenäolisem, et selle loo kirjutamine lähtus Hurda isiklikust palvest. Ning kuna kogu see suhtlus jäi ajale, mil Hurda avalikes aruannetes oli pea kolmeaastane paus, näib tõenäoline, et teine kiri oli isiklik tänu sellise materjali saatmise eest. Samas võis mõlemas kirjas olla juttu ka muudel teemadel.⁵

See varasemale kogumiskogemusele tagasivaatav kirjutis sai kirja pandud Saalvergi aktiivsema kogumistperioodi lõpus – järgnevatel aastatel saadab ta küll veel mõningaid saadetisi, kuid kirju neile lisatud pole. On küll üks 15. ja 16. saadetise vahel (märtsis 1901) saadetud kiri, milles ta õiendab Hurda aruannetes olevaid ebatäpsusi (Hurda aruannetest on mõned saadetised puudu), ta saadab oma saadetiste nimekirja, ning samas palub ta Hurdalt abi aruannete leidmiseks:

Veel paluksin Teid mulle lahkeste teatada millal ja mitmendas N "Postimehes" ehk "Olevikus" teie 127mes ja 128sas aruanne ilmused. Mina loen ainult "Eesti Postimeest", seal neid ei olnud. Ma sooviksin neid lugeda. (EKM EKLA, f 43, m 20: 22, l 2/2)

Aasta hiljem on Hurt saatnud Saalvergile postkaardi (10. jaanuaril 1902). See postkaart on Hurda kirjadest ainsana arhiivis olemas, selle alusel on aga väga raske oletada varasema kirjavahetuse tooni ja sisu – tegu on praktilise teadaandega, milles Hurt kirjutab, et seoses pensionile jäämisega on ta kolinud ning annab teada oma uue aadressi (EKM EKLA, Reg 2015/4). Tõenäoliselt saatis Hurt sarnase sisuga postkaardi kõigile veel aktiivselt tegutsevatele kogujatele, ning kuivõrd sama info oli olemas ka 132. aruandes (Hurt 1901c), on see postkaart võrreldav pigem aruandevastuste kui erakirjadega.

Saalvergi kõige viimane kiri Hurdale on 17. saadetise kaaskiri (19. oktoober 1903), kus ta märgib, et kogumistöö harvenemine pole seotud huvi kadumisega kogumistöö vastu vaid elukorralduse muutusega – ta on talupidamise vanemate käest üle võtnud. Kirjas rõhutab ta ka oma elukorralduse viletsust ning viimases lõigus naaseb viienda saadetise kaaskirjas esil olnud hingehoiu teemade juurde:

Koht, kelle peremees ma pean olema, on väga vilets, on kõige viletsam terves valdas, vaevalt saan sest viljast ennast ja omaksid toita [---] minu ema ütleb seda kõik selle pärast olema, et ma vana vara olen korjanud, see olla Jumalale vastu meelt. Ma olen suures hädas ja ahastuses ihu ja hinge poolt. Trööstige ja aidake mind kallid Herra! (EKM ERA H III 30, 164)

Siin lõigust on ühelt poolt näha, et tema ema suhtumine rahvaluulekogumisse ei ole vahepealse seitsme aastaga muutunud. Samas on muutunud see, mida Saalverk Hurdalt küsib – kui ta varem palus kirja juhustega, kuidas kohalike arusaamu ümber lükata, siis selles kirjas palub ta tröösti, s.o seda, et Hurt pakuks midagi talle isiklikult. Jääb mulje, et isegi kui Hurt mõnes oma kirjas vastas tema küsimustele, siis ei teinud ta seda viisil, mis oleks võimaldanud kohalike arvamusi muuta ning ehk sellest Saalvergi küsimuse püstituse muutus. Aga võib muidugi olla, et mõni varasematest kirjadest pakkuski seda, mida Saalverk selles kirjas palub – tröösti.

Kõige kummalisem detail Saalvergi ja Hurda suhtluse juures minu silmis on see, et Saalverk ei täna Hurta kirjade eest. Hurda poolt kogujatele saadetud kirju ongi säilinud väga vähe, kuid nende kunagist eksisteerimist on enamasti võimalik tuletada justnimelt kogujate tänust. Sageli jääb mulje, et Hurda kiri on miski, millele üritatakse võimalikult kiiresti reageerida. Antud juhul jääks nende olemasolu varju, kui poleks Saalvergi märkmikku. Ei saa muidugi välistada, et mõned Saalvergi kirjad on läinud kaduma, samas on kahtlane, et nii on juhtunud kõigi neljaga, kus ta Hurta tänab.

Kokkuvõtteks

Jaan Saalvergi kirjad Jakob Hurdale on osa Hurda rahvaluule kogumise kampaniast – nad on mitmes mõttes tüüpilised rahvaluulesaadetiste kaaskirjad, kuid samas on neil ka just Saalvergile iseloomulikke jooni. Tüüpiliseks teeb kirjad see, kuidas ta end neis kirjades positsioneerib – ühelt poolt rõhutades kogumistöö suhteid ajalehelugemise jm isamaaliste töödega (ning vastandades end kohalikega, kes isamaalistest teemadest ei hooli), teisalt aga enesemadalduslikult, rõhutades oma vähest haridust ning kirjutamiskogemust. Tema kirjades tuleb eriti selgelt esile kogujate piiripealsus – paiknemine modernse ja mitte-modernse piiril –, ning selle piiripealsusega seotud kõhklused konkreetsel inimesel.

Tüüpiline on seegi, et tegu on ebasümmeetrilise kirjavahetusega, asjaolu, mida võimendab veelgi arhiivi katkendlikkus. Kuid Saalvergi näite puhul on näha, et kogumistöö hilisemas etapis suurenes ebasümmeetrilisus veelgi –

Hurdal oli ilmselgelt aega organiseerimiseks vähem, ning tulemuseks olid napisõnalised ebaregulaarsed aruanded, kuid ka erakirjade saatmise vähenemine. Kogumisaktsiooni esimeses pooles aktiivselt kogunud ja kirju saatnud Helene Maasen (osales aktsioonis aastatel 1888–1896, Kikas 2017a) sai Hurdalt oma kirjades olevatele probleemidele üsnagi kiire vastuse – tema juhtumi puhul olid kenasti näha teemad, mida Hurt lahendas pigem aruannetes (kogutu kvaliteet) ning teemad, mille puhul ta vastas kirjaga (nt kogutu ambivalentne suhe moraaliga). Ka Saalverk tõstatab oma kirjades sarnaseid (kirjaväärseid) teemasid, kuid erinevatel põhjustel jääb vastus venima.

Saalvergi kirjad muudab ebatüüpiliseks aga see, millise intensiivsusega ta Hurdalt vastukirja palus. Tõsi – kui me asetame tema kirjalpalve kõrvu muude palvetega, mida kogujad Hurdale saadavad, siis üldisemas plaanis polegi see nii eriline. Kogujate kirjades kohtame väga sageli erinevaid palveid – nad soovivad näiteks nõu töö (nt V. Rosenstrauch EKM ERA, H III 17, 283/4) või õppimiskoha (nt J. Sibul EKM ERA, H III 11, 783/4) leidmiseks, aga ka võõrkeelseid raamatuid (keeleoskust tajuti parema töö leidmise eeldusena, vt nt Sophie Elisabeth Vortheili kirja EKM EKLA, f 43, m24:30) või Hurda fotot (nt J. Juurikas EKM ERA, H II 22, 693/4; H. Uuk EKM ERA, H III 22, 258); kusjuures kirju sarnaste palvetega (eelkõige töö ja õppimiskoha leidmisega seoses) sai Hurt ka kogumistööga mitte seotud inimestelt. Need palved rõhutavad kogumistööga seotud kirjavahetusele omast hierarhilisust – Hurt on ühiskondlikus hierarhias kõrgemal positsioonil ning kogujad loodavad tema eeskostele, et oma elujärge parandada. Saalvergi kirjalpalve on mõnevõrra erinev, kuivõrd see justkui ei ole suunatud tema elujärje parandamisele, vaid seotud kogumistöö kui sellisega. Samas on ka tema kirjalpalveid võimalik tõlgendada kui soovi selle kaudu oma eluolu parandada.

Laias laastus taanduvad Saalvergi palved kahele teemale: ta ootab tagasidet, et tema kogumistöö vastab oodatule ning abi ja nõu kohalikele oma tegevuse arusaadavaks tegemisel. Kui esimese poolega seotu puhul lepib ta avaliku (aruandesse hõlmatud) tagasisidega, siis just teise puhul soovib ta erakirja. Ülal tuli välja, et ehkki Saalverk muigab selle üle, kuidas tema ümberkaudsed rahvaluulekogumisse suhtuvad, pole tal siiski päris ükskõik nende arvamusel. Sest isegi kui viited kohalike mittemodernsusele on hea võimalus tuua esile enda kaasaegsust, tähendavad sellised suhtumised pidevat vastandumist ja eneseõigustamist. Saalverk sooviks saada nõu, mis aitaks kohalikke veenda tema tegevuse mõttekuses, ning ta on veendunud, et Hurda võimuses on seda nõu anda. Nordlundile (2013) toetudes võime öelda, et Saalvergi kirjad sisaldavad kahte sorti intersubjektiivsust: kirjade narratiivi tasand tegeleb kohapealsete intersubjektiivsete suhetega, samas kirjade suhtlustasand tegeleb Hurda ja Saalvergi suhetega. Ning Saalvergi intensiivsed nõuküsimised

on seotud lootusega, et edukas suhtlustasandi intersubjektiivsuse loome (s.o Hurda kiri) võiks aidata luua rahvaluulekogumise suhtes mõistva intersubjektiivse ruumi kohalikul tasandil, ehk siis üldisemalt: laiendada modernsete ideede kandepinda kohalikus kontekstis.

See, et kogujad kirju otseselt ei küsinud, ei tähenda aga seda, et nad neid ei oodanud. Hurt tabas kogumistöö alguses üsna kiiresti ära, et kirjad ergutavad nii juba alustanud kogujaid jätkama, kui ka potentsiaalselt laiendavad kogumistöö kandepinda kohalikes oludes. Hurdale saadetud kirjades leidub mitmeid näiteid sellest, et kogujad kasutasid Hurdalt saadud kirju (ja fotosid) edukalt selleks, et kohalike vastumeelsust kogumistöö vastu murda (vt nt M. Uusi kiri H II 27, 380a/c). Seega: on näiteid, et Hurda kirjad toimisid teatud olukordades nii nagu Saalverk lootis, et nad toimiksid. Samas kui vaadata Saalvergi kõige viimast kirja, siis jääb silma, et Saalvergi puhul Hurda kirjad nii ei toimunud. Miks see nii läks, on muidugi tagantjärele raske öelda, kuid siinpuhul võib olla üheks põhjuseks see, et Saalverk kogus kogumistöö hilisemas etapis, mil kogumistöö esindatus avalikus ruumis oli märkimisväärselt langenud. Kui varasemas etapis võimendasid Hurdalt saadud isiklikud kirjad seda, mida avalikus ruumis kirjutati, siis Saalvergi puhul jäid kirjad omaette, ilma avaliku toeta. Nii võib kokkuvõttes öelda, et Saalvergi kirjad Hurdale olid tugeva intersubjektiivsuse taotlusega, kuid erinevatel põhjustel jäi see intersubjektiivsus pigem ühepoolseks ja potentsiaalseks.

Tänuõnad

Artikli valmimist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus), see on seotud uurimisprojektidega EKM 8-2/20/3 “Folkloori narratiivsed ja uskumuslikud aspektid”, EKM 8-2/22/5 “Usundilised mõisted. Traditsioonilised uskumused ning looduse ja kultuuri opositsioon (uus tegelikkus, teoreetilised lähenemised ja tõlgendused)”. Täna südamest Eesti Rahvaluule Arhiivi arhivaari Kadri Tamme, kes juhtis pärast selle artikli aluseks oleva ettekande kuulmist mu tähelepanu mulle märkamatuks jäänud arhiiviallikatele (eelkõige EKLas paiknev mapp Reg 2014/5).

Kommentaariid

- ¹ Seda saadetist arhiivis ei ole, on vaid mõned kaudsed viited. Nii on Saalvergi märkmikus rubriigis “Vana vara korjamise ja saatmise kulud Dr. Hurtile”, mäрге, et 12. juuli 1897, on ta saatnud “kinnitud kirja”, kus sisaldus päevapilt ning “mark vastuse tarvis” (Reg 2014/5). Samuti küsib ta pool aastat hiljem saadetud postkaardis, kas foto on jõudnud Hurdani (EKM EKLA f 43, m 20: 22, l 1/1).
- ² Täpset arvu pole võimalik öelda. Säilinud on üks 1902. aastal saadetud postkaart (EKLA reg 2015/4). Saalvergi märkmikus on rubriigis pealkirjaga “Dr. Hurti saadetused ja kingitused minule”, üles märgitud kolm kirja ja üks postkaart. Samas märkmikus on ka nimekiri tema Hurdale saadetud materjalidest, kuid sealt on neli viimast saadetist puudu, seega võib olla, et ka Hurdalt saabunu pole lõpuni arvele võetud (*ibid.*).
- ³ Napi koolihariduse tõttu on Saalvergi kirjutus üsna konarlik – nii sõnade kokku-lahku kirjutamine kui ka interpunktsioon on juhuslik ja ebajärjepidev; Saalverk kuulub nn rahvalike kirjutajate hulka (Kikas 2023: 288–289; Kikas 2020b: 837–839). Olen üritanud anda tekste edasi originaalsel kujul minimaalsete parandustega.
- ⁴ Kiri on sattunud käsikirjas teise saadetise materjalidest eraldi 12. ja 13. saadetise piiridele. Kiri on dateerimata, kuid selles on mõned viited, mis siiski võimaldavad paigutada selle kirjutamise 1896. aasta juunisse. Nimelt märkis Saalverk oma esimese saadetise kaaskirjas, et on minemas 10. mail neljaks nädalaks sõjaväe harjutustele (H IV 7, 46), selles kirjas viitab ta, et on neilt juba naasnud. Ka on kirjas viide eesootavale laulupeole, mis toimus 8.–10. juunini, seega on kiri tõenäoliselt kirjutatud vahetult enne laulupidu.
- ⁵ Kui mu oletus nende kahe kirja osas on õige, siis jääb silma, et Saalverk reageeris Hurda palvele väga kiiresti – tekst valmis vähem kui kahe nädala jooksul. Samas reageeris Saalverk väga kiirelt ka 1923. aastal, kui temalt paluti kaastööd leksikonile “Eesti avalikud tegelased”. Pole küll täpselt teada, mis hetkel Saalvergi poole pöörduti, kuid leksikoni tutvustavad kirjutised ilmusid ajalehtedes oktoobris 1923 (nt Üleskutse 1923), Saalvergi vastus kannab kuupäeva 18. november 1923.

Käsikirjalised allikad

Eesti Kirjandusmuuseumis

H – Jakob Hurda rahvaluulekogu

RKM – Riikliku Kirjandusmuuseumi rahvaluulekogu

EKLA f 43 – Jakob Hurda kogu

EKLA f 193 – Eesti avalikkude tegelaste elulugude kogu

EKLA reg 2015/4 – Saalvergi paberid, mis pärast tema surma on jõudnud Rudolf Põldmäe valdusesse, need leiti 2014. aastal ERA raamatukogu kolimisel ning anti üle EKLaSse.

Kirjandus

Hurt, Jakob 1895a. Sada kuuestõistkümmes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 30. oktoobril 1895. – *Olevik*, 7. november, lk 1060; *Postimees*, 4. november, lk 3; *Eesti Postimees*, 8. detsember, lk 3.

Hurt, Jakob 1895b. Sada seitsmestõistkümmes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest 28. detsembril 1895. – *Postimees*, 17. jaanuar 1896, lk 3, 20. jaanuar 1896, lk 3; *Eesti Postimees*, 12. jaanuar 1896, lk 3, 9. veebruar 1896, lk 3; *Olevik*, 2. jaanuar 1896, lk 10–11, 23. jaanuar 1896, lk 4–5.

Hurt, Jakob 1896a. Sada kaheskümmes aruanne eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 28. märts 1896. – *Postimees*, 12. aprill, lk 3, 17. aprill, lk 3.

Hurt, Jakob 1896b. Sada kaheskümmes neljas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 25. septembril 1896. – *Postimees*, 12. oktoober, lk 3, 7. november, lk 3.

Hurt, Jakob 1897. Sada kaheskümmes viies aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 10. juuli 1897. – *Postimees*, 15. juuli, lk 1, 17. juuli, lk 3, 18. juuli, lk 3, 19. juuli, lk 2.

Hurt, Jakob 1900. Sada kaheskümmes seitsmes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 12. oktoobril 1900. – *Postimees*, 23. oktoober, lk 1.

Hurt, Jakob 1901a. Sada kaheskümmes üheksas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 20. veebruaril 1901. – *Postimees*, 9. märts, lk 2.

Hurt, Jakob 1901b. Sada kolmaskümmes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 8. juunil 1901. – *Postimees*, 20. juuni, lk 1.

Hurt, Jakob 1901c. Sada kolmaskümnesteine aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 30. jaanuaril 1902. – *Postimees*, 4. veebruar 1902, lk 2.

Hurt, Jakob 1903. Sada neljaskümmes neljas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 1. detsembril 1903. – *Postimees*, 4. detsember, lk 2.

Hurt, Jakob 1904. Sada neljaskümmes kaheksas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 29. juunil 1904. – *Postimees*, 1. juuli, lk 2.

Hurt, Jakob 1905. Sada viieskümmes teine aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 3. augustil 1905. – *Postimees*, 8. august, 2 lk.

Kikas, Katre 2013. Ajakirjandus Jakob Hurda ja Matthias Johann Eiseni tegevuse mõtestajana. – *Keel ja Kirjandus* 5, lk 333–350 (DOI:10.54013/kk666a2).

Kikas Katre 2017a. Rahvaluulekogumine epistolaarses kontekstis. Helene Maaseni kirjad Jakob Hurdale. – *Keel ja Kirjandus* 4, lk 272–290 (DOI:10.54013/kk713a3).

Kikas, Katre 2017b. Rahvaluulekogujate elulood Jakob Hurda rahvaluulekogus. – *Keel ja Kirjandus* 8–9, lk 584–599 (DOI:10.54013/kk718a2).

Kikas, Katre 2020a. “Ma üüan sind armas Risti kihilkond...” Rahvaluulekogujate äratussõnad ja avalikkuse kõnetamine. – *Keel ja Kirjandus* 1–2, lk 133–147 (DOI:10.54013/kk747a8).

Kikas, Katre 2020b. Eneseponentsioneerimine Oina veski möldri Märt Siipsoni päeva-
raamatus. – *Keel ja Kirjandus* 10, lk 836–852 (DOI:10.54013/kk755a2).

Kikas, Katre 2023. Loodus kahe XIX sajandi keskpaigas sündinud mehe omaeluloolistes
tekstides. – *Keel ja Kirjandus* 3, lk 286–303 (DOI:10.54013/kk783a2).

Kleis, Richard (toim) 1932. *Eesti avalikud tegelased: eluloolisi andmeid*. Tartu: Eesti
Kirjanduse Selts.

Kuismin, Anna 2013. Rahvaan runot. Tuli taas kynälle kyyti. – Laitinen, Lea & Mikkola,
Kati (toim). *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 185–214.

Mikkola, Kati 2013. Kerääjinä kuuliaisista avustajia ja visionäärejä. – Laitinen, Lea
& Mikkola, Kati (toim). *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*.
Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 337–378.

Nordlund, Taru 2013. Kirjeet. Keskustelua yli ajan ja paikan. – Laitinen, Lea & Mikkola,
Kati (toim). *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 107–138.

Põldmäe, Rudolf 1944. Kui lihtmees tegi kultuuritööd. – *Eesti Sõna*, 29. märts, lk 6.

Valk, Ülo 2004. On the discursive foundations of Estonian folkloristics: a farmer's field
of vision. – Köresaar, Ene & Leete, Art (toim). *Everyday Life and Cultural Patterns*.
Tartu: Tartu University Press, lk 265–272.

Üleskutse 1923 = Üleskutse kõigile eesti avalikkudele tegelastele. – *Kaja*, 3. oktoober,
lk 6; *Päewaleht*, 2. oktoober, lk 2.

Whyman, Susan 2009. *The Pen and the People. English Letter Writers 1660–1800*. Oxford:
Oxford University Press.

Summary

“Please send me a letter...”: Intersubjectivity in the letters from Jaan Saalverk to Jakob Hurt

Katre Kikas

Research Fellow
Department of Folkloristics
Estonian Literary Museum
katre.kikas@folklore.ee

Keywords: epistolarity, intersubjectivity, Jaan Saalverk, Jakob Hurt, collecting of
folklore

Letters are a means of communication with people who are far away. As such, letters
are always intended to create intersubjective space common to the sender and receiver
of the letter. The intersubjectivity can be created in different ways; for example, alluding

to shared memories, using shared idioms or inserting direct addresses into the letters. Ideally the exchange of letters is symmetrical, but the reality tends to be nonideal – letters go missing, one partner is more passive and there can be a hierarchical relationship between the sender and the receiver. This asymmetry, however, does not diminish the potential intersubjectivity of any particular letter.

The article focuses on intersubjectivity in the letters sent by a farmer and folklore collector Jaan Saalverk (1874–1932) to Jakob Hurt. In 1888 Hurt started widespread folklore collecting campaigns; he published appeals in several newspapers and with the help of these hoped to build up a dense network of local collectors. The campaign lasted until Hurt's death in 1907, and during this time about a thousand people stepped in. Saalverk participated in the campaign in 1896–1905 and he was one of the most prolific co-workers of Hurt from Jüri parish.

As in most cases the organizers of the campaigns and the local collectors did not meet in person, the collecting campaigns can be considered as epistolary events – people who participated had to be able to use the postal system and know how to address other people in epistolary exchanges. In this article I do not cover everything that was sent by Saalverk to Hurt but, taking a narrower focus, study one special genre – the letters sent by him. Letters were not an obligatory part of collecting campaigns and there were collectors who never sent a letter to Hurt. However, most of the collectors wrote letters on several occasions. Some were added to collected materials and commented on them, some were sent in between collections; most of the letters dealt with collecting activity, but there were plenty of those that addressed other issues.

The folklore collecting campaigns provide quite a special epistolary context. One aspect to be noted is social hierarchy – Hurt was a parson and had a university degree, while most of the collectors were farmers, that is, had considerably lower social standing. Besides, the communication took place on the borderline between private and public spheres – letters sent by collectors were private, but Hurt often quoted them in his public reports. This context of epistolary communication was marked by asymmetry – collectors always wrote more than Hurt.

In his letters to Hurt, Saalverk touches upon several issues that can be found in the letters of other collectors as well. He writes about the importance of collecting for the nation and for himself, about his concerns over the value of his contribution and the prejudices that people from his area have towards folklore collecting. While he dwells on the importance of collecting, he seems to feel empowered by perceiving it as part of the modern world (opposed to drinking and fighting as non-modern ways to spend one's free time); but considering the prejudices of local people he seems to be puzzled and not so confident anymore.

A special trait of Saalverk's letters is the devices he uses to create an intersubjective space between himself and Hurt. He does not use the most common device of folklore collectors – metaphorical language that Hurt employs in public texts about folklore collecting. Saalverk relies on direct addresses – in most of his letters, there is a plea for Hurt to send him a private letter and explain to him the importance of folklore collecting so that Saalverk could cite these ideas to refute the prejudices of local people. These pleas are connected to two different intersubjective spaces at once. On the one hand, they try to break the substantial asymmetry of the communication in this context, on the other hand Saalverk seems to hope that if he succeeds in creating real intersubjectivity

between himself and Hurt, it would help him to solve problems he is having in the intersubjective space between himself and people around him.

Katre Kikas (MA) on Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna teadur. Tal on pooleli doktoritöö 19. sajandi lõpu rahvaluule kogumise aktsioonide suhtes moderniseerumise ja avalikkusega. Üldisemalt on tema uurijahuvi keskmes rahvalik kirjalikkus – see, kuidas tavainimesed erinevatel aegadel oma kirjaoskust kasutavad ning kirjutamise kaudu endid määratlevad.

Katre Kikas (MA) is Research Fellow at the Department of Folkloristics at the Estonian Literary Museum. She is currently writing a doctoral thesis on the relationship of folklore collecting campaigns in the late 19th century with modernisation and the public at large. In general, her research interest focuses on the ways that common people have used their literacy in different time periods and determined themselves through writing.

katre.kikas@folklore.ee